

Pater Stanislav Škrabec O. F. M.

Nepotrebno skoraj je Ljubljancanom popisovati njegovo delo, njegov trud in njegovo dobroto. Saj se ga po večini še vedno spominjajo. V molitev vtopljen je mlajša leta v lahki hoji, zadnja leta pa bolj težkih korakov prehodil večje število ljubljanskih ulic in cest. Vleklo ga je k dušam, ki so ga želele in k tistim, ki ga niso pričakovale. Vsem je prinašal Gospoda in njegov mir, ubogim tudi zemeljske dobrine. Sočutje z dušnimi in telesnimi trpini je bila gotovo najbolj značilna poteza resnično lepega P. Placidovega značaja. Trditev, da se je izživel za bližnjega, ni pri njem beseda brez vsebine. Le Bogu je znano, koliko dela in žrtvovanja je vsebovalo dolgoletno življenje rajnega P. Placida. Lepo je ocenil P. Placidovo skromnost visok cerkven dostojanstvenik z besedami: »P. Placid je samo eden, velik po svojih delih, še večji po svoji serafinski ponižnosti, pravi vzor sina sv. Frančiška.«

Slično kakor svoj čas P. Žiga Škerpin, je P. Placid preobrnil l. 1891. naš samostan. Prej zatohle, na ozko in zagatno dvorišče obrnjene redovniške celice,

je postavil na solnčno stran in napravil izredno svetle in široke hodnike.

Pisateljsko se ni udejstvoval, zato imamo od njega le en sam spis ohranjen, katerega je izdal kot provincijal v nemškem jeziku za zgodovino avstrijskih redovnih in svetnih semenišč, katero je bil spisal Zschocke. Naslov njegove razprave v tem delu je: »Die theologische Hauslehranstalt der croatisch-kraimerischen Franciskaner-Ordensprovinz vom heiligen Kreuze«. Že iz te razprave je razvidno, da je bil rajni P. Placid zelo učen mož, da se pa enako kakor njegov veliki prednik P. Hugo Vodnik deloma zaradi skromnosti ni posvetil pisateljstvu, deloma pa tudi zato, ker v resnici ni imel časa zaradi obilo drugih opravil.

Število sobratov - frančiškanov, ki so se bodisi po svetem življenju, bodisi s svojim delovanjem odlikovali v ljubljanskem frančiškanskem samostanu, s tem še nikakor ni izčrpano. Omeniti bi morali še znane pridigarje in pisatelje P. Ferdinanda Vonča, P. Jakoba Hofstetterja, P. Nepomuka Tropperja, P. Marcelijana Vodnika — prvega slovenskega pesnika, P. Otona Spruga, P. Paškala Škrbinca, P. Joahima Nastrana, P. Mansveta Šmajdeka, P. Aleksandra Robleka, slikarja, iz novejšega časa P. Mariofila Holečka, P. Avgušтина Čampo in veliko število drugih. Pa se moramo omejiti. Namen teh vrstic ni bil podati izčrpno zgodovino ljubljanskih frančiškanov, ampak nuditi le nekako sliko njihovega življenja in delovanja, ki se zrcali v zadnjih stoletjih.

P. S. Radi pomanjkanja prostora je tu opuščena navedba virov. Kdor želi obširnejše podatke, jih lahko dobi v »Spominski knjigi za sedemstoletnico prihoda očetov frančiškanov v Ljubljano 1233—1933« str. 21—42 in v »Pregledu zgodovine frančiškanov med Slovenci«, ki izhaja v Cvetju z vrtov sv. Frančiška l. 1926. nol. Iz teh dveh opisov je ta članek vzet.

OB 25 LETNICI SEPTEBRSKIH DOGODKOV

BOŽO BORŠTNIK

Naše mesto ima kot slovenska Ljubljana še zelo mlado zgodovino. Res, da je bila nekdanj kulturno središče našega življa, toda v njej sami so nad pol stoletja gospodarili tujci in uprava mesta ter komunalna politika sta bili popolnoma njihova domena. Ako pregledamo teh zadnjih petdeset let, vidimo, da jih pada petnajst že v dobo naše svobode in državne samostojnosti, tako da jih na slovensko ero naše prestolnice odpade komaj toliko, kolikor znaša danes en sam človeški vek. V tem kratkem razdobju se zato ni moglo zgoditi

nič takega, kar bi bilo velepomembno za naš narod in da ni bilo septembrskih dogodkov pred 25. leti, bi bila bilanca našega odpora proti Avstriji močno žalostna. En človeški vek je brez dvoma dovolj dolga doba, da bi lahko prišlo do česa, kar bi postalo mejnik med prošlostjo, ki je dajala Ljubljani nemški značaj in obeležje, pa med naslednjo dobo, v kateri je ta zunanost po sili prirodnega razvoja čim dalje bolj bledela, toda za velike dogodke je manjkalo tradicije in pogojev dolgoletnega razvoja v novo, slovensko smer.

Ne smemo pozabiti, da z zmago slovenstva v mestnem zastopstvu in občinski upravi še ni bilo vse doseženo. Nemštvo, ki je bilo potisnjeno v manjšino, je še vedno ostalo močan činitelj, zlasti gospodarski, pa tudi politični zaradi podpore osrednje vlade ter kulturno zaradi zaledja vsega avstrijskega nemštva. Zaradi tega je bilo gotovo treba par desetletij, preden se je slovenska zavest v Ljubljani toliko ojačila, da se je v našem življu vkoreninilo prepričanje, da smo tu gospodarji, v kolikor je seveda to dopuščal pritisk deželne in državne vlade. Ulica je bila naša še pod nemškim režimom, ali manjkalo ji je zavednosti in one krepilne zavesti, da je neposredno oblastvo nad njo enakih nazorov in pogledov. Naši meščanski večini je manjkalo šole, da bi vedela, kako se zavzame ulice, kako je treba javno nastopiti, da glas ogorčenja prodre do višjih mest, napravi tam primeren vtis in tudi nekaj zaleže.

Pred septembrom l. 1908. je bilo v Ljubljani vsekakor nekoliko krotkejših demonstracij, ki jih lahko štejemo med poskuse, da tudi ljubljanska javnost povzdigne svoj glas na način, kakor je bilo to običajno v vseh drugih avstrijskih mestih. Kakor rečeno, so bili le krotki poskusi, zalegli pa so toliko, da je demonstrirajoča masa uvidela, da je gospodar položaja, kadar zavzame ulice in da sovražno oblastvo vsaj prvi čas nima sile, da zaduši vzplamtelo ogorčenje.

Daleč preko običajnega okvira naših demonstracij pa so segli trodnevni septembrski nemiri, ki jih je vlada tudi zadušila z oboroženo silo. Povod za nemire je dala znana ptujška skupščina »Družbe sv. Cirila in Metoda«, odnosno organiziran pobjoj naših skupščinarjev, ki so ga proti avtohtonemu prebivalstvu naših dežel uprizorili spodnje-štajerski in koroški ponemčenci. Ljubljana je na to krvavo žalitev morala odgovoriti kot središče in srce naroda, saj je bilo to edino relativno večje mesto, kjer so bili gospodarji Slovenci. Priznati je treba, da se je naše središče tudi v polni meri zavedalo, da na to sramoto ne sme molčati, marveč mora dati odgovor, ki je bil v avstrijskih narodnostnih bojih pač običajen in v onih prilikah tudi edino možen.

Ves teden po ptujski skupščini je osobito med mladim pokolenjem vrelo od ogorčenja in treba je bilo le, da se enako misleči zbero v večjo skupino, da bi srd dobil tudi dejanskega izraza. Tako priliko je potem tudi preskrbel petkov (18. sept.) protestni shod v Mestnem domu, na katerem se je zbralo toliko ljudstva, da je bila tedanja največja

Rudolf Lunder

Ivan Adamič

ljubljska dvorana daleč premajhna in je večina manifestantov napolnila ves prostor pred Mestnim domom. Avstrijska oblast je cenila množico menda namenoma pretirano na 4000 oseb. Govorniki so govorili z okna dvorane na trg in želi tako navdušeno odobravanje, kakršno dotlej v Ljubljani ni bilo možno. Kakor je bilo videti po razburjenju množice, spodbujajočih govorov ni bilo treba, ker je tisočglavo maso manifestantov prevečala vprav elementarna jeza in nejevolja. Oboje je bilo izliv pravega narodnega srda. Ljudstvo je komaj čakalo konca, da bi dalo svojemu ogorčenju izraza v dejanju.

V gostih trumah je zato takoj krenilo proti Zvezdi in Kazini, znanemu shajališču našega nemštva. Od prvih protinemških demonstracij je bil napisan zakon, da mora ravno Kazina prva občutiti jezo našega zatiranega življa. Tudi v petek zvečer, 18. septembra, je bilo tako, vendar pa je bilo med demonstranti že dovolj ljudi, ki so imeli izkustva iz prejšnjih demonstracij. Vedeli so, da se bo dala množica kjerkoli ustaviti za toliko časa, da bo napadeni objekt temeljito zavarovan in da ne bo morda več mogoče izvršiti namena. Zato so ti v manjših skupinah prehiteli glavne trume, obšli ulice, kjer je pretil zastoj in se pojavili pred ciljem v trenutku, ko je varnostna straža skušala ustaviti množico v Stritarjevi in Wolfovi ulici. Te predstraže so tudi takoj stopile v akcijo in s tem odprle množici pot, ker je varnostno osebje takoj pohitelo braniti posvečene šipe nemške Kazine. Kakor poplava so se vlile trume v Zvezdo in dokončale začeto delo. Isti voditelji, ki so reki demonstrantov odprli pot, pa tudi poslej niso držali križem rok, marveč so prav po načrtu manjše skupine vodili pred druge objekte, predstavljajoče

Septembrske žrtve v bolnici. Od leve na desno: Fr. Štrukelj, Iv. Štrukelj in B. Borštnik

ljubljsko nemštvo. Šlo je prav kakor po spisku in drugi dan skoroda ni bilo enega nemškega zaveda, ki ne bi imel sledu prejšnje nemirne noči.

Če natanko premislimo, je imela vsa akcija obupno majhen rezultat. Nekoliko pobitih šip, — toda za one čase globokega miru, podobnega smrt-nemu spanju, je bil tak podvig že skoraj revolucija. Pri tem obupno majhnem uspehu bi bilo tudi ostalo, da ni avstrijsko politično oblastvo drugi dan, v soboto, 19. septembra, razpostavilo po vsem mestu budnih straž: orožništva in vojaštva. Avstrijski režim je sploh imel usodno navado, da je dražil državljana z vojaško silo, ki je pameten režim nikoli ne da v tako malenkostne namene, pa naj bi jo še tako zelo zahteval kak trepetajoči krajevni oblastnik. Tako je sama avstrijska vlada podaljšala življenje demonstracijam in dala ogorčenju injekcijo, da je vzdržalo še dva naslednja dneva. S prvim mrakom so se v petek večer ponovile demonstracije, ki pa so dobile popolnoma drug značaj. Množice se niso imele več znesti nad čem, ker je bilo delo že prvi večer opravljeno. Zdaj pa so jih razburjali kordoni orožništva, pehote in dragoncev, ki jih je čudna modrost poslala na ulico. Vso noč je trajalo preganjanje neoboroženega ljudstva, le sem pa tja je še kje zazvenela kaka šipa, prezrta pri splošnem navalu prvega večera.

Zelo kritičen pa je postal tretji dan ljubljanskih nemirov, nedelja 20. septembra. Po našem podeželju se je bil raznesel glas o ptujski sramoti in o ogorčenju, ki je spravilo na noge vso Ljubljano. Ves naš narod je občutil, da gre za našo narodno čast in v srcih našega ljudstva se je vzbudila

dila solidarnost, kakršno izzovejo le resni momenti. Mesto se je ta dan napolnilo s prilivom s kmetov, največ seveda iz bližnje okolice in zopet so se izkazali varnostni ukrepi avstrijske vlade v vsej svoje nesmotrnosti. Kordoni so ovirali reden dotok množic, vmes pa so pritiskali dragonci ter s svojimi naskoki begali ljudstvo, ki bi se tudi pri najboljši volji ne moglo raziti, tako nespametno so bile razpostavljene ograde orožništva in pehote. Zaradi tega so se pozno zvečer zbrale največje trume ljudi v tedanjem centru mesta: Pred Prešernom, v Stritarjevi ulici, na Mestnem trgu in v obližju teh ulic. Pri danem stanju je moralo priti do spopadov, ki so se zaključili s strelji na Pogačarjevem trgu. Smrtno zadeta sta padla Lunder in Adamič, pet drugih demonstrantov pa je dobilo težje ali lažje rane od streliv.

Streljali so nemški vojaki 27. pehotnega polka. Po usodnih streljih se je oblastvo zavedlo svoje pogrške. Umaknilo je vojsko z ulic in jih prepustilo množici. Nastopila je tišina in mir, ki sta daleč globlje segla v srca ljudi, nego trije večeri razburjenega hrupa in trušča. Naša kri je omočila tla ljubljanskega mesta, prelita po nemških vojaki na povelje vlade. Ta dejstva so z grozotno resnostjo prevzemala dušo našega naroda. Strnile so vse naše politične struje v eno vrsto odpora proti tujcem, in to strnjenje bi gotovo vsaj na Kranjskem močno omajalo oblast Nemcev, da ni bilo tako kratkotrajno. Komaj da se je obdržalo

B. Kozinc govori na grobu sept. žrtv

nekoliko dni preko pogreba obeh žrtev, nato pa je naša politika zopet krenila na stara izvožena pota. Nemštvo se je ojačilo in edini vidni uspeh 20. septembra so bili menda samoslovenski ulični napisi v Ljubljani. Moralni uspeh pa se ne da preceniti — mladina je za vselej obrnila hrbet Avstriji in začela s trdno vero pripravljati tla boljšim časom, ki so bili pred durmi. Nihče je ni pričakoval tako naglo, mladež pa jih je v svojem zdravem optimizmu podzavestno slutila in delala v tem pravcu.

Saj je ravno mladina bila nositeljica septembrskega odpora, ona je tvorila bojevito jedro ogorčenih množic in iz njenih vrst so tudi padle vse žrtve. Njen sestav pa je tvorilo delavstvo, nameščenstvo, obrtni naraščaj in dijaštvo. Vsaka izmed teh skupin je tudi zastopana med žrtvami: med mrtvimi in ranjenimi one septembrske noči pred 25. leti. Prižgani plamen se ni dal več ugasniti, naj si je staro pokolenje še toliko prizadevalo, da spravi mladež na solidna starčevska pota. Mladež ni bila obremenjena, saj je začela živeti šele v dobi slovenske Ljubljane in bila vzgojena v duhu borbe proti nasilju.

Od 20. septembra dalje naša javnost stalno govori o nedolžnih septembrskih žrtvah. Samo po sebi je umevno, da se je rodila ta legenda pod pritiskom tedanjih razmer. Kdorkoli se je namreč znašel na obtožni klopi po septembrskih dogodkih, kdor je obležal ranjen na mestu in kdor je bil

Septembrske žrtve v bolnici. Od leve na desno: Golavšček, Simončič in Tomšič

kakorkoli zapleten v zadevo, se je skušal pred oblastjo opravičiti s svojo popolno nedolžnostjo. Ta atribut so zlasti dobile žrtve, s čimer jim je bil vzet skorajda ves pomen in smisel. Avstrija ni verjela pobožni legendi, marveč je popolnoma resno smatrala dogodke za poskus upora in brezobzirno klicala na odgovornost vsakogar, o komer se je dal izreči vsaj kak oddaljen sum. Jasno je, da je morala v borbi proti oboroženi sili mogočne države podleči peščica zanešenjakov, kojih edino orožje je bilo kamenje. Tak je v ostalem izid vseh sličnih podvigov v današnjih časih, ko tehnika orožja daje tako silovito premoč državi, upornikom pa ostavlja prazne roke. V tem primeru so žrtve vredne vsega pomilovanja, toda tudi vsega priznanja. O nedolžnosti pa pač ne more biti govora niti tam, kjer je smrtonosna krogla ugrabila nedoraslega dečka, kajti — kakor rečeno — pridevek nedolžnosti jemlje smrtni žrtvi vsak pomen in smisel.

Nekak pojav mimikrije je v tem naglašanju nedolžnosti in ta pojav ima pač svojo vrednost pri obrambi in procesu, ki ga zatiralec naprti podjarmljenemu in se slednji skuša rešiti neugodnih posledic svojega dejanja, k pravilni oceni doprinešene žrtve pa ravno v našem primeru nikakor ne sodi. In mimikrija se vleče za žrtvami že 25 let in ravno v dneh proslave je bila na razne načine ponovno naglaševana, kar je samo znamenje, da se nismo otresli nekdanjih ozirrov, dasi se nam že poldrugo desetletje ni bati onih avstrijskih paragrafov, pod katere spada sodelovanje pri septembrskih nemirih l. 1908.

Spominska plošča pri stolni cerkvi

Odkrilje spominske plošče septembrskim žrtvam

Septembrski dogodki so bili prvi energični odpor našega naroda proti tuji oholosti. Pred tem se je širila v naših vrstah zavest obupa, da smo zapisani smrti in da se ne bomo mogli ubraniti pritisku nemštva, ki nas je skoraj desetkratno prekašalo po številu, pa tudi po gospodarski in politični moči. Nekako omotično malodušje je vladalo med nami in bi trajalo do same svetovne vojne, da ni bilo 20. septembra. Zelo dvomljivo je, da-li bi bil naš narod našel pravo pot k svobodi in lastni državi, da ga niso zanjo med raznimi drugimi činitelji nanjo pripravili tudi septembrski strelji. Naš narod je tedaj vstal zavestno proti ptujski sramoti in njegova reakcija na ptujski napad se je razvila v silovit protest proti Avstriji in njenemu krivičnemu režimu. V tem protestu je bil zarodek pravega upora, le da prilike niso dopuščale, da bi se bil upor razmahnil do skrajnih možnosti. Vkljub temu pa bodo septembrski nemiri vedno eno izmed najpomembnejših dejanj v kratkem razdobju narodno zavedne Ljubljane. Pokazali so tujcem, da je naš narod v kljub vsemu še vedno zmožen v borbi za svoj obstanek doprinesti tudi najtežje krvne žrtve in da tak narod še nikakor ni blizu svojemu koncu.

Naše mesto si je v onih septembrskih dneh z žrtvami zaslužilo ime središča in srca našega naroda, ko je vstalo njegovo prebivalstvo na obrambo naše narodne časti. Še veliko večjega pomena pa je dejstvo, da se je odpor proti Nemcem razširil globoko v naše ljudske plasti in prizadel hud udarec avstrijskemu patriotizmu naših preprostih slojev. Krvave žrtve ljubljanskih nemirov so pretresle dušo našega naroda in ta pretres gotovo ni ostal brez blagodejnih posledic, dasi mu morda niso sledili neposredni uspehi. Dvajseti september je lep in časten dan v kroniki našega mesta.

PROSLAVA 25 LETNICE 20. IX. 1908, DNE 17. SEPTEMBRA 1933

Z vseh strani naše banovine so prispele v Ljubljano deputacije vseh narodnih in drugih društev, da obenem z Ljubljančani proslave spomin prvih mučnikov, ki so prelili svojo kri za veliko idejo, za državo, ki so jo v duhu zasnovali, ni jim pa bilo usojeno, da bi jo dočakali. Dne 17. septembra 1933 se je slovenska prestolica odela v praznično obleko. Že dan poprej so topovski strelji z gradu in ogromen transparent z napisom: Slava Adamiču in Lunderu 1908 — 1933, naznanili pričetek svečanosti v proslavo 25 letnice septembrskih dogodkov. Na Kongresnem trgu je koncertirala godba »Sloge«.

V nedeljo se je vsa Ljubljana zbrala na pokopališču pri Sv. Križu, da se pokloni manom padlih mučnikov. Navzoči so bili najodličnejši predstavniki javnega življenja in številne deputacije društev in korporacij. Svečanost se je začela z mašo zadušnico ob sodelovanju Hubadove pevske župe. Po zadušnici se je množica razgrnila okoli groba, kjer počivajo Adamič, Lunder in Windischer. Pa nagovoru glavnega tajnika CMD inž. Mačkovška je padla zavesa, ki je zakrivala spomenik, navzoči pa so počastili spomin padlih s trikratnim: »Slava«. Izpregovorili so še mnogi drugi govorniki, — med njimi v imenu demonstrantov-obsojencev Branko Kozinc, — pevci pa so zapeli turobne žalostinke. S polaganjem vencev so bile svečanosti na pokopališču zaključene.

Slavnost se je nato preložila na Pogačarjev trg.

Do 11. ure so se pred Narodnim domom, kjer je bilo zbirališče za povorko, zbrale deputacije in društva s prapori. S sokolsko godbo in prvim podstarešino SKJ E. Ganglom na čelu, za katerim so se razvrstila druga društva, se je pomikala mogočna povorka ob tisoč-

Zastopniki oblasli pred spominsko ploščo

Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani.

IVAN VAVPOTIČ: 20. IX. 1908.

glavem špalirju množice po mestnih ulicah proti Pogačarjevem trgu. Tam so bili že zbrani civilni in vojaški dostojanstveniki. Poldne je. Hubadova župa zapoje pesem: »Domovina mili kraj«. Komaj je pesem utihnila, je stopil na govorniški oder podstarešina SKJ Engelbert Gangl, ki se je v zanosnem govoru spominjal dogodkov pred 25. leti in pomena današnjih svečanosti. Z besedami: »Vera v zmago pravice in resnice, upanje v odrešenje vseh trpečih in ponižanih, ljubezen do krasne in velike naše jugoslovenske domovine, za katere čast in njeno samostojnost, za katere moč in rast ni nobena žrtev prevelika«, je odkril spominsko ploščo Adamiču in Lundru, na kateri so vklesane besede: »Na tem svetem mestu je dne 20. septembra 1908 — Ljubljana izzvana in užaljena — očitajoč voljo vsega slovenskega naroda — da v složnem uporu proti nasilju tujstva in orožju avstrijske vojačine — sluteč bližino nove usode — s krvjo svojih sinov — Lundra in Adamiča — plačala delež sedanji svobodi«. Nato prosi župana, da prevzame to ploščo v varstvo mestne občine. V krasnem govoru je nato župan dr. Dinko Puc med drugim izvajal:

»Septembrski dogodki so posledica razvoja nacionalnega mišljenja Slovencev. Že zgodaj smo prišli do prepričanja, da smo Srbi, Hrvati in Slovenci eno, da smo vsi Jugoslovani. Bili smo pa brez moči, germanizem nas je tlačil, kjer in kolikor je mogel. Zgodovina Slovencev je ena sama povest trpljenja in žalosti. Opirati smo se mogli le na nacionalna načela, na enodušnost in skladnost vseh Slovencev, ki se je najlepše izražala na velikih taborih. Narod je zahteval svojo pravico. Nemci so nas povsod poniževali, v Ptujju so nam hoteli pokazati svojo pest. Narod se je vzdramil in v tlačenihi srcih je zavriščalo. Nič ni pomagala vsa oborožena sila — kri mladih nacionalistov, ki je oškropila ljubljanska tla — je podžgala nacionalno zavest. Na tem mestu sta padla dva — predstraža onih, ki so nas osvobodili. Zato nam je ta zemlja sveta in svet spomin na mladeniča, ki sta darovala svoje življenje za narodove ideale!«

Govorili so še zastopniki raznih društev in korporacij, ki so vsi povelečevali pomen septembrskih dogodkov. S polaganjem vencev se je končala velika narodna svečanost. Spominska plošča bo pa zmirom glasnik narodne zavesti in opomin poznejšim rodovom.

Peruzzi: Nagrobni spomenik septembrskim žrtvam